

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Časoprostor v Islámské knize mrtvých

Bakalářská práce

2024

Zuzana Švábová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Zuzana Švábová**
Osobní číslo: **H21161**
Studijní program: **B0221A100008 Religionistika**
Specializace: **Religionistika – Anglický jazyk**
Téma práce: **Časoprostor v Islámské knize mrtvých**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie a religionistiky**

Zásady pro vypracování

Tato bakalářská práce s názvem "Časoprostor v Islámské knize mrtvých" se zaměřuje na analýzu různých konceptů časoprostoru v Islámské knize mrtvých. Cílem práce je popsat a interpretovat jednotlivé koncepty časoprostoru a poukázat na jejich klíčovou roli, kterou hrají v posmrtném životě. V práci jsou představeny pojmy z islámské eschatologie a základní informace o Islámské knize mrtvých, včetně jejího původu, významu a důležitosti v kontextu víry. Hlavním předmětem zkoumání jsou konkrétní pasáže knihy, ve kterých se vyskytují různé podoby časoprostoru. Práce se věnuje analýze jednotlivých aspektů času a prostoru. Popsány a analyzovány jsou také výrazy, které jsou v knize použity pro vyjádření těchto pojmů a jejich význam v kontextu knihy. Přínosem práce je komplexní popis časoprostoru v Islámské knize mrtvých a rozšíření poznání o islámském posmrtném životě pro muslimské věřící i pro badatele zabývající se tématem posmrtného života v různých kulturách a náboženstvích.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- ABD al-ĀTÍ, Hammudah. *Zaostřeno na islám*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2010. ISBN 978-8090437364.
- ALLES, Gregory D. (ed.). *Religious studies: a global view*. Abingdon: Routledge, 2008. ISBN 978-0203939314.
- al-JAWZIYYA, Ibn al-Qayyim. *The Soul's Journey After Death*. London: Dar Al Taqwa, 1987. ISBN 978-1870582056.
- al-JIBALY, Muhammad. *Knowing the Last Day*. London: al-Kitaab & as-Sunnah Publishing, 2004. ISBN 978-1891229091.
- al-JIBALY, Muhammad. *Life in al-Barzakh*. London: al-Kitaab & as-Sunnah Publishing, 1998. ISBN 978-1891229046.
- CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. Čechtice: Nakladatelství BVD, 2006. ISBN 978-8090375405.
- DENNY, Frederick. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 2003. ISBN 978-8072600887.
- GENNEP VAN, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: PORTÁL, 2018. ISBN 978-8026213741.
- GÜNTHER, Sebastian (ed.) *Roads to Paradise: Eschatology and Concepts of the Hereafter in Islam*. Leiden: BRILL, 2016. ISBN 978-9004333154.
- HINNELLS, John R. (ed.). *The Routledge Companion to the Study of Religion*. Abingdon: Routledge, 2010. ISBN 978-0203868768.
- Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002. ISBN 978-8072059488.
- KING, Richard (ed.). *Religion, Theory, Critique: Classic and Contemporary Approaches and Methodologies*. New York City: Columbia University Press, 2017. ISBN 978-0231518246.
- KORÁN. Přel. Ivan Hrbek. Praha: Odeon, 1991. ISBN 978-8020704441.
- KOZÁK, Jan A. *Monomýtus*. Praha: Malvem, 2022. ISBN 978-8075303608.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 978-8070216131.
- MOREMAN, Christopher. *Beyond the Threshold: Afterlife Beliefs and Experiences in World Religions*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2008. ISBN 978-0742565524.
- ONDRAČKA, Lubomír; KROPÁČEK, Luboš; HALÍK, Tomáš; LYČKA, Milan; ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2017. ISBN 978-8088126225.
- OSTŘANSKÝ, Bronislav. (ed.). *Smrt, hroby a záhrobí v islámu: poslední věci člověka pohledem muslimských pramenů*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-8020023056.
- PETERSEN, Anders Klostergaard et al. (ed.). *Evolution, Cognition, and the History of Religion: A New Synthesis*. Leiden: BRILL, 2019. ISBN 978-9004385375.
- SEGAL, Robert A. *Stručný úvod do teorie mýtu*. Praha: ExOriente, 2017. ISBN 978-8090521131.
- STAUSBERG, Michael; ENGLER, Steven (ed.). *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Abingdon: Routledge, 2011. ISBN 978-0415559201.
- STEPHENSON, Barry. *Stručný úvod do teorie rituálu*. Praha: ExOriente, 2022. ISBN 978-8090521179.
- TAYLOR, Mark C. *Critical Terms for Religious Studies*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998. ISBN 0226791572.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lukáš De La Vega Nosek, Ph.D.
Katedra filosofie a religionistiky

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2023**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. června 2024**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Mgr. Ondřej Krása, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2023

Prohlašuji:

Práci s názvem Časoprostor v Islámské knize mrtvých jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. 6. 2024

Zuzana Švábová v. r.

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Lukáši De La Vega Noskovi, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

ANOTACE

Tato bakalářská práce s názvem "Časoprostor v Islámské knize mrtvých" se zaměřuje na analýzu různých konceptů časoprostoru v Islámské knize mrtvých. Cílem práce je popsat a interpretovat jednotlivé koncepty časoprostoru a poukázat na jejich klíčovou roli, kterou hrají v posmrtném životě. V práci jsou představeny pojmy z islámské eschatologie a základní informace o Islámské knize mrtvých, včetně jejího původu, významu a důležitosti v kontextu víry. Práce se věnuje analýze jednotlivých aspektů času a prostoru.

KLÍČOVÁ SLOVA

Islámská kniha mrtvých, časoprostor, posmrtný život, islám, eschatologie, smrt

TITLE

Space-Time in the Islamic Book of the Dead

ANNOTATION

This bachelor's thesis titled "Space-Time in the Islamic Book of the Dead" focuses on analyzing various concepts of space-time in the Islamic Book of the Dead. The aim of the thesis is to describe and interpret the individual concepts of space-time and highlight their key role in the afterlife. The thesis introduces concepts from Islamic eschatology and provides basic information about the Islamic Book of the Dead, including its origins, significance, and importance in the context of faith. The work is dedicated to analyzing various aspects of time and space.

KEYWORDS

Islamic Book of the Dead, space-time, afterlife, Islam, eschatology, death

Obsah

Úvod	10
1. Islámská eschatologie	12
1.1 Primární zdroje islámských eschatologických představ	12
1.2 Koncept smrti a posmrtného života v islámu	15
1.2.1 Nebe podle islámské věrouky	16
1.2.2 Peklo podle islámské věrouky	18
1.2.3 Barzakh	20
2. Historické pozadí Islámské knihy mrtvých	22
2.1 Obsah a struktura textu	22
2.2 Náboženský a kulturní význam	23
2.3 Vazba na islámskou tradici	23
3. Časoprostorové koncepty v Islámské knize mrtvých	27
3.1 Místa v posmrtném světě	27
3.1.1 Světové strany	27
3.1.2 Levá a pravá strana	27
3.1.3 Další významná místa	28
3.2 Časové dimenze v posmrtném světě	29
4. Interpretace a význam časoprostorových konceptů	31
4.1 Okamžik smrti a následující časoprostor podle Islámské knihy mrtvých	31
4.2 Význam času a prostoru	33
Závěr	35
Seznam použité literatury	37

Úvod

Smrt je nevyhnutelnou součástí lidské existence, která nás nutí zamýšlet se nad smyslem našeho života a nad tím, co nás čeká po ní. Různé kultury a náboženství mají různé pohledy na smrt a posmrtný život, které odrážejí jejich hodnoty a víru.

Islám, jako mnoho jiných náboženství, má silnou víru v posmrtný život. Smrt tedy není chápána jako konec existence, ale spíše přechod do další fáze života nebo přesněji řečeno do jiného stavu bytí. Tato část víry je jedním ze základních prvků islámského učení a má hluboký vliv na životy muslimů. Podle islámu je posmrtný život odrazem toho, jak člověk žil, a bude následně odměněn nebo potrestán za své pozemské skutky. Islám také učí, že ani posmrtný život není konečný, ale že bude následovat den zmrtvýchvstání, kdy bude Bůh soudit všechny lidi a rozhodne o jejich osudu v ráji nebo v pekle. Islám tedy nabízí naději na milosrdenství a spravedlnost Boží, ale také varuje před důsledky hříchů. Islám má také své specifické zvyky a rituály, které se týkají smrti a pohřbu a ukazují, jak je muslimská komunita soudržná a solidární v době smutku a truchlení. Tyto zvyky jsou pro muslimy důležité, protože věří, že jimi napomáhají duši zemřelého v cestě k posmrtnému životu.

V této bakalářské práci se budu, jak již název napovídá, věnovat Islámské knize mrtvých a konkrétněji analýze časoprostoru vyskytujícího se ve zmíněné knize. Islámská kniha mrtvých je jedním z nejstarších a významných děl islámské literatury a věrouky, které se zabývá tématem posmrtného života. Kniha je založena z velké části na koránských verších, hadíthech a dalších pramenech, které popisují různé fáze a stavy duše po smrti těla.

Cílem práce je popsat a interpretovat jednotlivé koncepty času a prostoru a zároveň poukázat na klíčovou roli těchto aspektů, kterou hrají v posmrtném životě muslimů. V této práci se budu snažit také odpovědět na následující otázky: Jak je čas a prostor definován a pojmenován v Islámské knize mrtvých? Jak se liší čas a prostor v různých fázích a stavech posmrtného života? Jaký je vztah mezi časem a prostorem a mezi duší a tělem?

Ve své práci budu postupovat systematicky, od obecného přehledu k detailní analýze, aby byl poskytnut co nejúplnější a nejucelenější pohled na téma. Práce je tedy strukturována tak, že nejprve budou představeny základní pojmy z islámské eschatologie. Dále budou prezentovány informace o Islámské knize mrtvých, včetně jejího původu, formy a významu a důležitosti v kontextu víry. Následně se práce bude zaměřovat na konkrétní pasáže knihy, ve kterých se vyskytují různé podoby časoprostoru. V neposlední řadě budou analyzovány jednotlivé aspekty času, jako je například jeho lineární nebo cyklický charakter, jeho relativita

nebo absolutnost. Analyzovány budou také různé aspekty prostoru, jako je například jeho fyzický nebo metafyzický charakter, jeho homogenita nebo heterogenita, jeho omezenost nebo nekonečnost, jeho symetrie nebo asymetrie. Práce se opírá o metodu textové analýzy, která spočívá v pečlivém čtení a výkladu vybraných pasáží knihy, ve kterých se vyskytují různé podoby časoprostoru. V určité míře budou popsány a analyzovány také výrazy, které jsou v knize použity pro vyjádření těchto pojmů a jejich význam v kontextu knihy. Bude využita také metoda komparativní analýzy, která porovnává Islámskou knihu mrtvých s jinými zdroji, které se zabývají tématem smrti a posmrtného života v islámu, jako jsou zmíněné verše Koránu, Hadíthy, komentáře, mystická literatura a apokalyptická literatura. Tato metoda umožní identifikovat podobnosti a rozdíly mezi různými přístupy a vysvětlit jejich původ a význam. V závěru práce bude použita metoda syntézy, která spojí různé informace a poznatky do uceleného celku. Tato metoda umožní shrnout a zobecnit hlavní myšlenky a argumenty z Islámské knihy mrtvých. Syntéza také umožní vytvořit vlastní názor a postoj k tématu časoprostoru v islámu.

Mé rozhodnutí k výběru tématu smrti a umírání, zejména s ohledem na jeho spojení s islámem, vychází z mého přesvědčení v to, že tato problematika představuje zásadní aspekt lidské existence a kultury, který ovlivňuje život každého jednotlivce bez ohledu na náboženské vyznání. V dávných dobách se pravěký či starověký člověk vypořádával s neustálými otázkami ohledně smrti, která se opakovaně dotýkala jeho blízkých, pomocí rozmanitých náboženských představ. Každé z dnešních náboženství se vyjadřuje k tématu umírání a smrti specifickým způsobem a představuje charakteristické pohledy na posmrtnou existenci a onen svět, stejně jako typické rituály spojené s umíráním, smrtí a pohřebními obřady. Islámská tradice nabízí unikátní pohled na otázky smrti a posmrtného života, které mají dlouhou tradici.

V konečném důsledku se dá říct, že jak se stavíme ke smrti a posmrtnému životu významně ovlivňuje náš postoj k životu na tomto světě. Představy o životě na onom světě jsou v různých kulturách a náboženstvích velmi rozsáhlé a mnohotvárné a je jejich význam nesporný. Pochopení konceptu časoprostoru v Islámské knize mrtvých nám umožňuje hlouběji proniknout do islámské eschatologie. Znat a chápat islámský pohled na tato témata nám může pomoci lépe porozumět tomuto náboženství a jeho vyznavačům a zároveň je také důležitým prostředkem k pochopení etických, morálních a právních aspektů života a smrti v muslimském světě.

1. Islámská eschatologie

Na začátek je důležité si upřesnit co to vlastně je islámská eschatologie a odkud vychází. V této kapitole nejprve představím tři základní zdroje islámských eschatologických představ jako je Korán, hadíthy a Islámská kniha mrtvých. Dále se budu ve stručnosti věnovat samotné představě o podobě islámské eschatologie, což je nauka, která se zabývá posmrtným životem tedy životem na onom světě.

1.1 Primární zdroje islámských eschatologických představ

Islámská eschatologie je jako fundamentální součást islámské víry spojena s množstvím veršů, které odkazují na tento koncept v Koránu, ať už přímo nebo nepřímě. Korán, který je muslimy považován za Boží slovo, jež bylo předáno prostřednictvím proroka Muhammada, je vyzývá k dodržování celé řady povinností jako například „ke zbožnosti, upřímnosti, vlídnosti, velkodušnosti, štědrosti, trpělivosti, zdvořilosti, mírnosti, cudnosti, milosrdenství, dobrým činům“¹. Muslimové věří, že poprvé byly proroku Muhammadovi zjeveny verše z Koránu během Noci úradku, což je pro ně velmi významná událost a oslavují ji každý rok na sedmadvacátý den měsíce ramadánu. Podle islámské víry v tuto noc Alláh rozhoduje o osudech jednotlivců pro nadcházející rok. Této události se věnuje samotná súra zvaná Úradek:

„Vskutku jsme jej seslali v noci Úradku. Víš ty vůbec, co je to noc Úradku? Noc Úradku než tisíc měsíců je lepší, v ní podle Pána svého dovolení andělé a duch sestupují kvůli každému zjevení. A až do východu jitřních červánků je mír v ní.“ (Korán 97:1-5)²

V arabštině mají pro svaté Písmo islámu mnoho pojmenování vyjadřující jeho důležitost a podstatu. Mezi nejpoužívanější patří: *Nazl* (Zjevení), *Dhikr* (Zbožné připomenutí), *Furqán* (Spasné rozlišení) a nejprostší a možná přesto nejvýstižnější *al-Kitáb* (Kniha).³ V několika islámských zemích byl Korán označen za hlavní zdroj zákonodárství a nese roli věčné a jediné ústavy.⁴ Jako autentické slovo Boží má zcela nezastupitelnou roli v životě muslimů a je pokládán za věčný zdroj inspirace a vedení. Mnozí badatelé a orientalisté si všimají proměnlivosti dikce a obsahu jednotlivých zjevení. Tyto proměny odráží život proroka Muhammada, kdy mu během dvaceti dvou let byla jednotlivá zjevení odhalena. Během těchto let se z váženého leč bezvýznamného obchodníka v Mekce stal významný a mocný vojevůdce,

¹ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 147.

² V celé práci vycházím z překladu Koránu Ivana Hrbka z roku 1991.

³ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 109.

⁴ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 109-111.

který sjednotil Arabský poloostrov. Je bez pochyb, že takto markantní životní změny se musely projevit. Orientalisté tedy rozdělují zjevení do tří mekkánských a jednoho medínského období. Svou nynější a prozatím konečnou podobu získal Korán během vlády třetího chalífy Uthmána ibn Affána. Je rozdělen do 114 súr (kapitol) seřazených dle rozsahu od nejdelší po nejkratší, které se dále dělí na očíslované verše. Překlady Koránu tradičně nejsou vnímány jako autentické Boží slovo. Na začátku každé súry, kromě deváté, je věta, která se nazývá *basmala*: „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného“ (Korán 1:1). Tato věta je odříkávána při jakémkoli významném ústním či písemném konání. Mezi nejvýznamnější súry patří ta první zvaná Fátíha neboli Otvíratelka. Používá se při modlitbách, svatbách, narozeních a pohřbech.⁵

„Ve jménu Boha milosrdného, slitovného.

Chvála Bohu, Pánu lidstva veškerého,

milosrdnému, slitovnému,

vládcí dne soudného!

Tebe uctíváme a Tebe o pomoc žádáme,

veď nás stezkou přímou,

stezkou těch, jež zahrnuš milostí Svou,

ne těch, na něž si rozhněván, ani těch, kdo

v bludu jsou!“ (Korán 1:1-7)

Súry, které jsou zaměřeny na eschatologické představy velmi často „vynikají silnou působivostí obrazů a dramatickou dikcí.“⁶ Korán také líčí, co se v posmrtném životě stane s věřícími a nevěřícími. Věřící budou věčně žít v milosrdném a blaženém ráji, zatímco nevěřící budou trpět v drsném a bezcitném pekle.

„Cožpak by měl být věřící roven bezbožníkovi? Ne, nejsou si rovni! Těm, kdo věří a jednájí správně, budou jako odměna za jejich skutky vykázány zahrady, kde budou moci věčně pobývat. Ti, kdo páchali nepravostí, budou v pekelném ohni. Kdykoliv jej budou chtít opustit, budou do něho navraceni a bude jim řečeno: „Prožívejte trest v pekelném ohni, který jste považovali za lež.“ (Korán 32:18-20)

Nachází se zde také část o posledním soudu, kdy lidstvo bude váženo na vahách a bude se muset zpovídat ze svých hříchů. Názvy některých súr již napovídají ohledně představ o konci

⁵ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 28-46.

⁶ ONDRAČKA, Lubomír; KROPÁČEK, Luboš; HALÍK, Tomáš; LYČKA, Milan; ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2017, s. 63.

světa. Mezi tyto súry můžeme zařadit: Zemětřesení, Svinutí, Rozpuknutí, Rozštěpení, Roztříštění, Zahalující, Zmrtvýchvstání, Nezvratná událost, Nevyhnutelná a další.⁷ Bez jakékoli ironie se většina věřících shoduje, že o tom, kdy tento hojně avizovaný konec světa a poslední soud nastane, ví jenom sám Alláh. V Koránu existuje mnoho odkazů a důrazů na vševědoucnost Alláha, nejen ve spojitosti s eschatologií.

„Budou se tě dotazovat na Hodinu a na příchod její. Rci: „Vědomost o tom je pouze u Pána mého a jedině On odkryje ji v čas její. Těžká je na nebesích a na zemi a přijde k vám leč znenadání.“ A budou se tě dotazovat, jako bys byl o ní zpraven. Rci: „Jedině u Boha je o ní vědění, avšak většina lidí to neví.“ (Korán 7:187)

Obyčejným smrtelníkům bude konec světa předznamenán Znaméním Hodiny. Mezi nejtypičtější apokalyptické úkazy patří například padání hvězd a puknutí Měsíce, vpád divokých národů Goga a Magoga, příchod Antikrista zvaného Dadždžála a příchod Ježíše. Nejživěji to popisuje súra Svinutí: „Až slunce bude svinuto, až hvězdy pohasnou, až hory se z místa pohnou, až březí velbloudice bude zanedbána a divoká zvířata shromážděna, až moře se povaří a duše až se spáří, až zaživa pohřbená bude tázána, pro jakou vinu byla utracena, až svitky budou rozvinuty a nebe bude staženo a peklo rozpáleno a zahrada rajská přiblížena, tehdy duše každá, co vykonala, pozná!“ (Korán 81:1-14)

Korán popisuje smrt jako ztrátu života a oddělení duše od těla a je nevyhnutelným osudem každého člověka i proroka. Zejména první súry z mekkánského období, datované do let 610–622, barvitě líčí eschatologické představy. Popisují konec světa, vyhlídky na Soudný den a věčný úděl každého jednotlivého člověka.⁸ V Koránu se také objevují andělé včetně anděla smrti a skupiny devatenácti andělů střežících peklo zvaných *zabánija*.

Dalšími klíčovými texty, které se zabývají záležitostmi spojenými s islámskou eschatologií jsou hadíthy. Tyto texty jsou nedílnou součástí islámské tradice známé jako sunna, což je rozsáhlý soubor učení, norem a autoritativních stanovisek a ustanovení důležitých mimo jiné pro potřeby islámského práva. Jedná se o texty, které se soustřeďují na a zaznamenávají výroky, činy, postoje a příběhy ze života proroka Muhammada a jeho nejbližších následovníků. Pro lepší představu toho, jaký význam hadíthy mají, je vhodné uvést, jak vlastně vznikají. Hadíthy se skládají z dvou částí: první je *isnád* (podepření) nebo *silsila* (řetězec), který obsahuje výčet

⁷ Názvy súr v překladu I. Hrbka.

⁸ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 82.

jednotlivých tradentů⁹, kteří předávali danou zprávu od někoho z generace prorokovy až po několik pokolení do doby sběratele příslušného hadíthu.¹⁰ Prakticky to znamená postupné zpětné uvádění jednotlivých osob, od kterých tradent slyšel danou informaci, až k poslednímu, který přinesl zprávu od proroka. Další část se nazývá *matn*, což je vlastní obsah zprávy.

Můžeme v nich najít převážně praktické rady a předpisy pro život muslimů, a to včetně záležitostí týkajících se pohřebních rituálů a rituálů spojených se smrtí. Například v jednom z hadíthů se pojednává o omývání zemřelého: „Tomu, kdo omyje nebožtíka a smlčí o něm, odpustí Alláh čtyřicetkrát.“¹¹

Jelikož Korán nepopisuje konkrétní a podrobné dění mezi smrtí a soudným dnem a hadíthy se soustřeďují spíše na rituální praktiky na tomto světě se i zde v islámské eschatologii objevují lidové tradice, představy, legendy a mýty. Právě tyto prvky lze najít v textu zvaném Islámská kniha mrtvých, který je další nedílnou součástí jak nauky o posmrtném životě, tak života muslima. Kniha slouží jako podrobný průvodce posmrtným světem a budu se jí věnovat v následující kapitole.

1.2 Koncept smrti a posmrtného života v islámu

Islámská eschatologie se soustředí na to, co se děje s lidskou duší v době mezi smrtí, vzkříšením a Soudným dnem. Bezprostředně po smrti (*al-mawt*), která je chápána jako pouhý konec předurčeného času (*adžal*) tohoto pozemského života, oddělení duše od těla a odchod do jiného světa, čeká duši andělský soud. Stejně jako zrození je i smrt plně v Božích rukou. To znamená, že ať smrt nastane jakýmkoli způsobem, jedná se vždy jen o prostředníky a prostředky, skrze které se na tomto světě projevuje Boží vůle. Tato skutečnost ovlivňuje způsob, jakým muslim vnímá svět, tedy jako dvě roviny – Stvořitel (Alláh) a jemu podřadná Stvoření.

Ještě v hrobě před vstupem do mezisvěta (*barzakh*) je duše tázána na svou víru anděly. Zatímco tělo čeká na vzkříšení a Boží soud. Dle tradice duši z těla odebírá mocný anděl smrti Azráíl. Na Soudný den však nemusí čekat všichni, přímo do ráje půjdou lidé, kteří padli na „stezce Boží“, zbožné ženy, které zemřely při porodu či v době šestinedělí; a proroci, kromě těch, kteří dle muslimů nikdy nezemřeli: Ísá (Ježíš), Idrís, Iljáš (Elijáš) a al-Chidr.¹² Pro

⁹ Tradent je osoba, která předává neboli traduje určitou informaci, zprávu nebo text. Tradent je klíčovou postavou při ověřování pravdivosti hadíthů a jejich důvěryhodnosti.

¹⁰ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 68.

¹¹ AN-NAWAWÍ, Jahjá. *Zahrady spravedlivých*. Praha: A.M.S. trading, 2008, s. 304.

¹² OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 53.

muslimy je Soudný den (Den vzkříšení) jedním z nejvýznamnějších dnů – všichni lidé z tohoto světa budou vzkříšeni a stanou před Božím soudem. Tento den představuje den konečné spravedlnosti a každý člověk bude odměněn nebo potrestán dle svých činů během pozemského života. Bude rozhodnuto, zda bude poslán do nebe nebo do pekla. Symbolika těchto míst slouží k ilustraci důležitosti poslušnosti vůči Božím přikázáním.

Ačkoli neexistují žádná přímá svědectví a „veškeré eschatologie jsou imaginativní konstrukce“¹³, jak se domnívá Neil Gillman, islámskou nauku o posledních věcech nelze chápat jako pouze abstraktní koncept, jelikož má viditelně silný vliv na každodenní život věřících. Vidina odměn a trestů v posmrtném životě motivuje muslimy k morálnímu chování, odpovědnosti a etickému jednání.

Je na místě také zmínit skutečnost, že nejen tyto představy a zvyky související se smrtí a tím co je po ní, ale v podstatě celá nauka byly a jsou silně ovlivněny nejen křesťanstvím a židovstvím nebo předislámským náboženstvím, ale také různými aspekty a koncepty asijských a afrických kultur. Zde je však důležité si všimnout také markantních rozdílů, jako je zákaz kremace, která spjatá hlavně s indickou tradicí a vlastních konceptů, se kterými islámské náboženství přichází.

1.2.1 Nebe podle islámské věrouky

V Koránu najdeme zmínky a popis nebe či ráje opakovaně. Korán užívá pojmenování *džanna* tedy krásná zahrada. Můžeme se také setkat s nejrůznějšími přívlastky podtrhující a zvýrazňující charakter tohoto vysněného místa. Mezi tyto názvy patří *džannat al-chuld* znamenající zahrada věčnosti nebo *džannat al-mawá* poukazující na povahu zahrady tedy ve významu útočiště. Dalším užívaným názvem je také *adn*, vyjadřující blaženost. Je zde však potřeba odlišovat starozákonní pojetí nebe od nebe islámského.

Jedná se o místo nepopsatelných půvabů a potěšení. Muslimský ráj je vykreslován jako překrásné místo plné drahých kovů a drahokamů včetně zdi ze zlatých a stříbrných cihel a místo malty je použito pižmo. Země je pokrytá šafránem, perlami a rubíny. Nachází se zde také dvě tmavě zelené zahrady s tekoucími prameny průzračné vody, mezi které patří významný rajský pramen zvaný Tasnīm a neméně významná řeka či jezírko Kawthar. Je zde mnoho druhů ovoce, rostlin a stromů, které lidem poskytují stín. Samozřejmě nesmí chybět proslulý lotosový strom (*sidrat al-muntahá*). Ve spisech muslimské lidové religiozity se kromě všelijakých detailů,

¹³ GILLMAN, Neil. *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 23.

včetně rozměrů, také můžeme dočíst o obyvatelích ráje jakými jsou andělé a proroci a jejich rozdělení. Strážcem rajské zahrady je anděl Ridwán. Tyto představy plné nejmenších detailů a květnatý jazyk plný přidaných jmen jsou zvoleny přesně tak, aby odrážely potřeby, přání a tužby člověka, který žije v horkém, drsném a vyprahlém pouštním prostředí a zaměřují se na jeho smysly.

„Obraz zahrady rajské, jež přislíbena byla bohabojným: v ní řeky jsou s vodou, jež nezahnívá, a řeky mléka, jehož chuť je neměnná, a řeky vína, jež rozkoší je pijícím, a řeky medu očištěného. A bude tam pro ně ovoce všeho druhu i odpuštění Pána jejich. Je snad ten, kdo bude zde, roven těm, kdo věčně budou v ohni dlít, a těm, kdož napájeni budou vodou vroucí, jež roztrhá vnitřnosti jejich?“ (Korán 47:15-17)

Lidé jsou zde zahrnuti radostí a Bůh je odměňuje za vše, co vytrpěli během svého pozemského života. Jsou tu také plaché láskyplné krásné černoooké a věčně panenské dívky (*hurisky*), které slouží mužům pro potěšení právě jako odměna za to, co vykonali na zemi: „Tam dívky budou rozkošné a překrásné – které z dobrodiní Pána svého můžete popírat? – velkých černých očí, ve stanech střežené – které z dobrodiní Pána svého můžete popírat? – jichž předtím se nedotkla ruka člověka či džina žádného.“ (Korán 55:70-75)

Ženy zde mohou mít své protějšky, pokud si to přejí. Všichni v ráji budou moci bez omezení jíst ovoce a maso a pít. Jsou zde i zmínky o opojném víně – přímo řeky vína, které je věřícím v pozemském životě přísně zapovězeno a rozlévají ho krásní chlapci věčného mládí. Lidé zde mají oblečení ušité ze zeleného atlasu a brokátu, doplněné stříbrnými náramky, mají pouze vlasy na hlavě, obočí, řasy a žádné jiné chloupky nikde na těle. Dalším důležitým prvkem pobytu v ráji je jakési opačné stárnutí, kdy oproti pozemskému životu tělesná schránka člověka postupem času chradne, zde bude jejich půvab a krása se s každým přibývajícím rokem zdokonalovat. Také krása ráje bude každým dnem dokonalejší. Bude zde naprostý mír a klid, nebude zde žádný stres ani nemoci, nic nebude obyvatele tížit. Ráj je místem absolutního štěstí a naplnění, kde se veškeré požadavky, přání či tužby stanou skutečností.¹⁴ Bude to místo bez tlachání a pomlouvání.

Islámský ráj má, tak jako peklo, sedm bran či stupňů.¹⁵ Nejvyšší stupeň je tzv. v sedmém nebi. Jedná se o stupeň v bezprostřední blízkosti Božího trůnu, do kterého vstupuje nejprve Muhammad a za ním jeho věrní.

¹⁴ MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1995, s. 109.

¹⁵ V určitých středověkých textech se objevuje i číslo osm.

1.2.2 Peklo podle islámské věrouky

V Koránu je peklo zmíněno jako „živá bytost“ v podobě obrovského strašného tvora: „Vypráví se, že Bůh pošle anděly, aby mu přivedli peklo, peklo se rozpláče ze strachu a lítosti nad hříšníky. Vždyť v pekle čeká na odsouzené tolik hrůz, které nezná nikdo, jedině Bůh“¹⁶ i jako trýznivé místo, to nejhorší z nejhoršího. Právě druhé pojetí pekla v muslimské lidové religiozitě převažuje spolu s andělem Málikem strážícím peklo. Objevuje se zde i představa o mostu visícím nad propastí pekelného ohně (*saqar*), který je „tenký jak vlas a ostrý, jak břit meče“ a na obou stranách se vyskytují ostré trny. Zde se odehrává rozhodující rozsouzení na stezce zvané *sirát*. Lidem zde bude položeno sedm otázek ohledně jejich víry a života na sedmi zastávkách a budou skládat své účty. Každý, kdo byl spravedlivý, most přejde rychlostí blesku. Zatímco ti nespravedliví a zlí propadnou peklu, a to buď zřícením nebo svržením. Plameny pekelného ohně sice nesvítí, avšak jeho žár nikdy nevyhasne¹⁷ a bude tak silný, že jim spálí vlasy na uhel, pravověrné však Alláh ochrání. Božím nepřátelům oheň zčerná tváře, zešediví oči a zapečetí jim ústa. Hříšníci budou svázáni v řetězech, budou se plazit po zemi a andělé je budou bít železnými palicemi. Hříšní muslimové budou v pekle jen na určitý čas.

Hmotná podoba pekla se v Koránu neobjevuje. Nicméně utrpení a mučení hříšných je vyličeeno velmi podrobně až naturalisticky:

„Však lidé po levici – a co bude s lidmi po levici? Ti budou ve větru žhavém a ve vodě vroucí, ve stínu dýmu černého, ani ochlazení, ani osvěžení nepřinášejícího. A oni si předtím žili v přepychu, setrvávajíce úporně ve velkém hříchu, a hovořili: ‚Zdaž až zemřeme a prachem a kostmi se staneme, budeme opravdu vzkříšení, my sami a předkové naši dávní? Odpověz: Věru, první i poslední budou ke schůzce dne známého shromáždění!‘ A potom vskutku, vy zbloudilí, za lež prohlašující, ze stromu *zaqqúmu* se najíte a břicha svá si naplníte a zapíjete to budete vodou vroucí a pít budete tak, jak chlemtají žízniví velbloudi. Toto v den soudný budou jejich hody!“ (Korán 56:41-56)

Dále také: „Dostalo se ti zvěsti o hodině zahalující? V ten den budou tváře jedněch zahanbené, ustarané a ztrhané, a hořet budou v ohni planoucím, napájeny pramenem vroucím, jen bodláčí trnité tam za stravu budou mít, z něhož se netloustne a jímž hlad nelze utišit.“ (Korán 88:1-7)

¹⁶ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 36.

¹⁷ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 155.

Znamé jsou obrazy muslimského pekla spojeného s plameny, hnijící a vroucí vodou a stromem *zaqqúm*.¹⁸ Tento strom plodí, namísto šťavnatých plodů jako v ráji, hlavy satanů a vyrůstá z nejspodnějších pater pekla. Bývá hojně vyobrazován jako jedna z nejrozšířenějších vizuálních podob a atributů muslimského pekla. Hlavy satanů po pozření způsobí bezbožníkům ukrutné bolesti, začnou se jim vařit vnitřnosti a z úst jim bude šlehat plamen. Dalším prvkem, který se zde objevuje je pekelný tvor Hariš. Dle tradice je Hariš zrozen „ze škorpiónů a jeho posláním je stahovat hříšníky do pekla.“¹⁹ Na zmiňované hříšníky tu čeká také několik, ne zrovna přívětivých, zvířecích tvorů jako jsou škorpióni velcí jak muly a hadi se šíjí tlustou jako dvouhrbí velbloudi. Tyto sugestivní až děsivé detaily jsou dílem hlavně lidové představivosti a legend. Tyto popisy můžeme najít u sběratele legend Abúl-Hasan al Kisáiho na kterého odkazuje také Bronislav Ostránský: „Řetězy jim nacpou do úst a vytáhnou zadkem. Levé ruce jim přiváží za krk a pravé jim vrazí do srdce a vytáhnou vzadu mezi rameny. Hříšníci budou svázáni tak, že na každý řetěz bude přikovaný jeden hříšník a jeden ďábel.“²⁰

Jak bylo nastíněno výše do pekla vstoupí dva druhy lidí – ti, kteří zde budou navěky a ti, kteří tu budou pouze po určitou dobu, než si odpykají svůj trest. Nekonečný pobyt v pekle je určen mušrikům (modloslužebníkům), vyznavačům vícera bohů, a káfirům (nevěrným), odvráceným od islámského náboženství.²¹ Za zmínku jistě stojí, že s tím, jaký bude přístup k alkoholu, přesněji k vínu, v ráji tvrdě kontrastuje osud, který čeká pijany, kteří si víno dopřávali během svého pozemského života. Za své prohřešky přijdou do pekla s poháry přivázanými okolo krku, z úst jim bude vycházet odporný vinný zápach a budou ukřižováni na již zmíněném pekelném stromě. Dále shoří na popel v pekelném ohni, avšak tím jejich utrpení nekončí, neboť Alláh je opět stvoří a celý proces se bude stále opakovat, než se za ně prorok Muhammad soucitně nepřimluví.

Peklo se skládá ze sedmi sfér a každá disponuje vlastní branou. Každá sféra je určena pro jednotlivé kategorie provinilců a hříšníků. První oblast se nazývá Džahannam, jedná se o nejvyšší a nejmírnější sféru určenou pro muslimy, kteří se sice dopustili těžkých provinění, ale káli se, a tak mají šanci se dostat do nebeské zahrady. Druhá se jmenuje Lazá, zde se nachází

¹⁸ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 154.

¹⁹ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 155.

²⁰ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 156.

²¹ MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1995, s. 112.

modloslužebníci tedy polyteisté, třetí má název al-Hutama a je sídlem kmenů Gog a Magog a bezbožných. Za čtvrtou branou je as-Saír určeno satanům. Pátá oblast nese název Saqar a je pro nečestné a ty, kteří se nemodlili. Peklo za šestou branou se jmenuje al-Džáhím a náleží židům a křesťanům a také zoroastrovcům. Poslední a zároveň nejhorší oblast náleží pokrytcům a nese název al-Háwija a znamená doslova propast nebo jáma.²² Tato představa má svou oporu v jediném verši Koránu: „A to [peklo] má sedm bran a u každé brány bude z nich [hříšníků] skupina zvláštní.“ (Korán 15:44), avšak opět díky lidové imaginaci byla rozvedena do nejmenších detailů.

1.2.3 Barzakh

Barzakh se někdy chybně považuje za očištec, ten však islámská eschatologie nezná. Pojem sám o sobě může znamenat úzinu, interval, rozhraní či rozmezí.²³ V rámci islámské eschatologie a súfijského bytí²⁴ se jedná o rozhraní mezi lidským a Božským světem spolu s peklem a rájem. Lze říci, že se jedná o stav mezi smrtí a aktem vzkříšení a týká se všech lidských bytostí bez rozdílu. „Barzakhem v ontologickém smyslu se nejčastěji míní taková sféra, která není ani čistě duchovní, ale ani čistě materiální.“²⁵

Toto mezidobí bývá spojováno s představou výslechu anděly, kteří položí duši tři klíčové otázky týkající se víry. Andělé se jmenují Munkar a Nakír a jsou celí černí, s modrými očima, „starobylá arabská představa přičítá modrou barvu očí, v arabském prostředí u lidí dosti vzácnou, třebaš i d'áblu“²⁶ a ponurými rysy. Odpovědi na kladené otázky jsou velmi důležité, záleží na nich, jakou podobu bude mít čekání v barzakhu až do dne posledního soudu. Otázky znějí: „Kdo je tvůj bůh?“, „Kdo je tvůj prorok?“ a „Jaká je tvá víra?“²⁷ Duše by měla označit Alláha za svého boha, Muhammada za svého proroka a islám za svou víru a z části vyslovit

²² OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 156.

²³ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 28.

²⁴ Súfismus (*tasawwuf*) je islámská mystika a teosofie, která dle tradice pochází již z časů proroka Muhammada. Většina muslimských badatelů a myslitelů předpokládají, že za vznikem islámské mystiky stojí snaha určitých stoupenců Muhammada o posunutí hranic toho, co je pro věřící závazné. Tito stoupenci se vyznačovali askezí a náboženskou horlivostí. Mezi hlavní myšlenku súfismu patří prvek osobního přístupu k Bohu, tedy láska věřícího, která překonává transcendentní povahu Stvořitele a jinak bezcenného Stvoření. I přes překážky a neshody v minulosti je nyní islámská mystika považována za nedílnou součást islámu. Dodnes existuje živá tradice súfijských misií, které mnohdy mají rozmanité podoby, a to od působení potulných kazatelů až po sofistikované internetové prezentace či nespočet duchovních společností na internetu. Pochopení súfismu představuje zcela nezbytnou podmínku pro porozumění muslimské lidové religiozitě, tedy islámu takového, jak jej vnímají a žijí miliony jeho stoupenců po celém světě. (dle OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 184)

²⁵ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 28.

²⁶ ONDRAČKA, Lubomír; KROPÁČEK, Luboš; HALÍK, Tomáš; LYČKA, Milan; ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2017, s. 64.

²⁷ MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1995, s. 104.

šahádu. Tento výslech probíhá již hned po pohřbu ještě v hrobě, než má duše možnost se plně oddělit od svého pozemského těla.

„Pokud jsou odpovědi uspokojivé, pobyt mrtvého v barzakhu se stává příjemným zážitkem. Hrob bude osvětlen, rozměry se sedmdesátkrát zvětší. V těchto snesitelnějších podmínkách budou mrtví spát až do všeobecného vzkříšení, kdy se znovu sjednotí se svými hmotnými těly.“²⁸ V případě, že jsou odpovědi neuspokojivé, se hrob začne zmenšovat, mrtvému jsou rozdracena žebra a nestvůra bez zraku, sluchu a řeči nevnímající nářky a prosby trestaného jej bude trýznit bičem ze železa, přičemž zemřelý bude také mučen nářky truchlících. Toto funguje jako předzvěst toho, jak bude vypadat život hříšníka na onom světě.

Lidových verzí andělského soudu je nespočet. Některé uvádějí, že výslech zbožného muslima povedou jiní dva andělé, a to sice Baššár a Muššir, kteří se na rozdíl od předchozí dvojice usmívají a mají laskavý a dobrosrdečný pohled.

²⁸ MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1995, s. 104.

2. Historické pozadí Islámské knihy mrtvých

Tento původně arabský text, který shrnuje islámské představy o onom světě a posmrtném životě se zachoval v rukopisech v současnosti uložených v Lipsku, Drážďanech a také v Londýně.²⁹ Do evropského prostředí se dostal v druhé polovině 19. století, kdy ho do němčiny přeložil rabín Maurice Wolff pod názvem „Mohamedánská eschatologie“.³⁰ V době překladu existovala v židovských kruzích snaha o demonstraci toho, že islám si mnoho prvků svého učení převzal či vypůjčil právě od mnohem staršího židovství. Rabín Wolff se však i v této době snažil o seriózní studium islámské víry včetně posmrtného života. I přesto byl text dlouhá léta nepřístupný a v moderní době je znovu vydáván i v dalších jazycích včetně češtiny.

V této práci budu pracovat převážně s českým překladem Václava Vodičky, který jej přeložil z německého překladu s názvem *Das Islamische Totenbuch*, který podle drážďanského a lipského rukopisu vydal Helmut Werner. Podrobnější informace týkajících se této významné knihy do dnešního dne neexistují. Neznáme autora, ani kdy a kde tento text vznikl.

Bronislav Ostránský v souvislosti s Islámskou knihou mrtvých zmiňuje dílo z 9. století zvané *Kniha snů* (*Kitáb al-manámát*). V tomto spisu, který „má mimořádný význam pro formování rozmanitých představ islámské lidové eschatologie“³¹, autor ukazuje, jak skrze sny je možné zprostředkovávat komunikaci mezi světem živých a světem mrtvých. Věřící, že snová vidění fungují jako prostředek v předání spirituální moudrosti a vědění ze záhrobí.

2.1 Obsah a struktura textu

Text knihy samotné není příliš rozsáhlý co do počtu stran, ale přesto důkladný a obsahující významné a cenné informace pro každého, kdo se může zajímat o posmrtný život, hlavně ten svůj vlastní. Zjednodušeně řečeno, kniha obsahuje popis toho, co se s duší jednotlivce děje jak při smrti samotné, tak i při posledním soudu a také následně v pekle nebo ráji. Můžeme se také dočíst jaký význam a vliv na duši jedince má pohřební rituál včetně omývání, podoba truchlení pozůstalých anebo poloha zemřelého v hrobě.

Kniha je rozdělena do jednotlivých částí, přesněji do čtyřiceti devíti kapitol, kdy každá z nich nese kromě očíslování i vlastní název, který poměrně věcně naznačuje, o čem daná kapitola bude pojednávat. Délka každé kapitoly se liší, přičemž délka jedné může být několik

²⁹ WERNER, Helmut. Smrt a onen svět v islámské tradici. In *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 7-33 (s. 7).

³⁰ WERNER, Helmut. Smrt a onen svět v islámské tradici. In *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 7-33 (s. 7).

³¹ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 54.

odstavců až stran (např. kapitola 10 *O duchu po jeho odloučení od těla*) a jiné pouze krátké sdělení (např. kapitola 5 *O odpovědi ducha*). Jazyk, který je využíván je velmi květnatý a působivý na čtenáře.

2.2 Náboženský a kulturní význam

Text Islámské knihy mrtvých má nezměrný význam hlavně v muslimské lidové religiozitě, jejíž znaky můžeme v textu samotném vidět a také tomu nasvědčuje jeho anonymní autorství, kdy v lidové tvorbě většinou není autor znám. Je poměrně obecně známo tvrzení, že lidé se bojí neznámého. Tato nejistota až strach dává prostor právě lidovým představám, mýtům a legendám.³² I právě proto má Islámská kniha mrtvých své místo v žité religiozitě. Kniha pomáhá věřícím jedincům se lépe připravit na smrt a posmrtný život, kdy je opakovaně kladen důraz na slušný život a morálku a důsledky, pokud nejsou dodržovány společně s dalšími prvky islámského učení. Kniha zároveň funguje jako jakýsi průvodce posmrtným životem, kdy shromažďuje v ucelené formě vše podstatné, co může duši na cestě mezi smrtí a kýženým zmrtvýchvstáním potkat. Tyto aspekty mají, jak již bylo řečeno výše, nepopiratelný vliv na život obyčejného muslima či muslimky, kteří se díky povědomí o těchto *skutečnostech* posmrtného života nemusejí nejistoty ze smrti bát a zároveň si více uvědomovat jaký pozemský život vedou. Ovšem je tu stále prostor pro určitou obezřetnost a určitou míru strachu z posledního soudu, jelikož pokud zbožný člověk neprojevuje určité obavy je na srovnatelné úrovni jako bezstarostný a lehkomyšlný nevěřící.

2.3 Vazba na islámskou tradici

I přesto, že „islámská individuální eschatologie, tedy nauka o tom, co se děje s člověkem mezi okamžikem smrti a dnes zmrtvýchvstání, má jen velmi nejisté koranické základy“³³, Islámská kniha mrtvých obsahuje nesčetné odkazy na Korán, a samozřejmě také hadíthy. Tyto absolutně nejvýznamnější texty celé islámské nauky lze považovat za jakési základní kameny Islámské knihy mrtvých spolu s výše zmíněnou lidovou religiozitou.

Zatímco kolektivní eschatologii, tedy konci světa a dnu posledního soudu, je v Koránu věnováno nespočet veršů, hlavně súry z mekkánského období, individuální eschatologie je spíše předmětem filozofických debat různých myšlenkových proudů islámu, mystiky a lidové představivosti. Při čtení Muhammadových výroků si lze všimnout, že téma smrti, posmrtného života a představy o onom světě byly, alespoň v počátcích jeho působení, důležitou součástí

³² OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 52.

³³ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009, s. 52.

učení. V islámské tradice se stále jedná o jedno z klíčových témat, tak jak Helmut Werner výstižně shrnuje: „Kdybychom dnes chtěli Muhammadovo poselství stručně shrnout řekli bychom, že sestává z víry v Alláha a v poslední soud.“³⁴

Na podobu onoho světa má zajisté vliv i polyteistické předislámské náboženství v Arábii, o kterém však nemáme úplnou představu.³⁵ Tento silný vliv je také vidět, když Muhammad káže proti mnohobožství a zmiňuje víru v duchy a démony. Jedním z největších rozdílů oproti staroarabskému náboženství je víra ve zmrtvýchvstání, jelikož koncept vzkříšení byl pro tuto stará náboženství téměř neznámým pojmem. Převažovala myšlenka, že smrt je definitivní a všechno jí končí. Tato představa může působit povzbudivě a vést lidi k užívání si života plnými doušky bez strachu o to co bude, jelikož smrt postihne všechny bez rozdílu. Zároveň existoval názor, že duchové mrtvých se zjevují jako ptáci nebo mají skutečné lidské potřeby, jelikož lidé stále cítí spojení s mrtvými. Představu o duši zemřelého, která stále vše vnímá včetně nářků svých blízkých, si islám pravděpodobně převzal právě z těchto původních náboženství.

K hlubšímu pochopení podoby posmrtného života je potřeba si uvědomit, že celkový koncept posledního soudu, ráje a pekla je z velké části převzat z židovství a křesťanství, samozřejmě s určitými změnami. I když tyto změny nejsou nijak markantní. Badatelé jménem Tor Andrae a Wilhelm Rudolph dokázali, že tak jak je líčena podoba onoho světa v islámu „je až do podrobností závislé na křesťanských pramenech.“³⁶ Povaha posledního soudu je popsána velmi podobně jak se vyskytuje například i v novozákonním Zjevení Janově:

„A nebeské hvězdy začaly padat na zem, jako když fík zmítaný vichrem shazuje své pozdní plody, nebesa zmizela, jako když se zavře kniha, a žádná hora a žádný ostrov nezůstaly na svém místě.“ (Zj 6,13-14)

Mezi další podobnosti s Bibli patří také popis pekla a ráje. Rajska zahrada je až nadmíru podobná zahradě Eden popisované ve Starém zákoně. Nebo také koncept zászvětního mostu, vyskytujícího se v pekle, se objevuje i v židovském midraši.³⁷ Kvůli těmto nepopíratelným podobnostem musel Muhammad čelit a bránit se výtkám, že ať už celý Korán nebo jen určité

³⁴ WARNER, Helmut. Smrt a onen svět v islámské tradici. In *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 7-33 (s. 22).

³⁵ WARNER, Helmut. Smrt a onen svět v islámské tradici. In *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 7-33 (s. 10).

³⁶ WARNER, Helmut. Smrt a onen svět v islámské tradici. In *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 7-33 (s. 24).

³⁷ ONDRAČKA, Lubomír; KROPÁČEK, Luboš; HALÍK, Tomáš; LYČKA, Milan; ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2017, s. 65.

pasáže jsou podvodem: „A ti, kdo nevěří, říkají: Korán není nic jiného než padělek, který si sám vymyslel, a jiní mu při tom pomáhali. Již tím ale vykládají něco, co je nesprávné a lživé. Říkají také: To jsou jen povídačky, které opsal a jež si dává ráno a večer předčítat.“ (Korán 25:4-5)

Je důležité si uvědomit, že Muhammad a jeho zjevení vstupují na scénu v období, kdy křesťanské představy patřily k všeobecně známým znalostem. Dle německého badatele Rudiho Pareta zabývajícího se islámem měla obě původní abrahámovská náboženství, tj. křesťanství a židovství, vliv na Muhammadova zjevení. Islám tak přebíral a přijímal velkou část nejen idejí, ale i praktických poučení.

V mnoha kapitolách Islámské knihy mrtvých můžeme pozorovat jak přímé, tak nepřímé podobnosti a odkazy na židovskou kulturu a náboženství. Helmut Werner svůj překlad doplnil důležitými poznámkami týkajícími se této problematiky. Například si nelze nevšimnout nejrůznějších paralel s židovskou hagadou³⁸ či podobností s midraši³⁹ a jinými židovskými prameny. Výstižným příkladem je dvacátá osmá kapitola nazvaná *Vzkříšení tvorů z hrobů*, která je plná odkazů na židovství. Kapitola, jak je z názvu patrné, pojednává o Dni vzkříšení. Dočteme se zde, co bude s duší a tělem. V části: „Bůh nechá postíci se lidi vyjít z hrobů a bude je možné poznat podle zápachu, který šíří následkem toho, že se postí. Budou vyzváni, aby se posadili u prostřených stolů a u džbánů vína a budou pobídnuti: „Jezte, vždyť jste hladověli v době, kdy jiní lidé byli sytí! Pijte, protože jste trpěli žízní v době, kdy se jiní lidé dosyta napili! Tak se zotavte!“ A oni jedí, pijí a zotavují se, zatímco nad ostatními lidmi probíhá soud.“⁴⁰ si můžeme, pokud máme alespoň částečnou znalost židovské nauky, všimnout podobnosti v midraši o hostině krále. Také představa týkající se toho, že „všichni zamíří do země vzkříšení u Jeruzaléma“⁴¹, má svou oporu v židovské hagadě. Na závěr této kapitoly je zmíněno prohlášení, které má údajně prorok přednést během Dne vzkříšení: „Moje obec tvoří sto dvacet řad, to je správné. Věřící mají světlou tvář a obklopuje je zářivý lesk.“⁴² Zde se objevuje motiv světla, které obklopuje tváře věřících. Tento motiv i podobnou formulaci lze najít i v židovském rčení: „Jasně a krásně jako ranní světlo v tomto světě září slunce zbožným lidem v budoucím světě.“ Z tohoto příkladu je tedy poměrně jasné, že na podobu islámské eschatologie měla ostatní náboženství zásadní vliv.

³⁸ Hagada (též *agada*) je neautoritativní část rabínského učení a součást ústní tóry. Obsahuje morální poučení.

³⁹ Midraš znamená *zkoumat, bádát, studium* a jedná se o texty zabývající se výkladem Bible.

⁴⁰ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 116.

⁴¹ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 117.

⁴² *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 118.

Důležitým prvkem islámské víry zmíněným jak v Koránu, tak v Islámské knize mrtvých, je vyznání víry islámu, tedy pronesení *šahády* pozůstalými cestou k hrobu: *Není žádný bůh mimo Boha a Muhammad je posel Boží*. Toto vyznání víry nabude svého významu, když mrtvého nebo spíše jeho duši vyslychají andělé smrti. Další prvek, který má vliv na individuální eschatologii a tím počínání si duše po smrti je *džihád*. V této souvislosti význam tohoto termínu je často spojován se způsobem, jakým muslim zemřel, tedy obětování života za pravou víru – její šíření a obranu nebo také za obranu vlasti. Taková smrt muslimovi, který tímto získá označení *šahíd* neboli mučedník, zaručí okamžitý vstup do ráje. Tyto prvky nemají vliv jen na posmrtný život, ale právě vedou věřícího k určitému způsobu života s neustálou vidinou toho, co může po smrti nastat.

3. Časoprostorové koncepty v Islámské knize mrtvých

Časoprostor je pojem užívaný hlavně ve fyzikální vědě. Obecně je chápán jako spojení času a prostoru do jednoho čtyřrozměrného kontinua. V této kapitole se budu věnovat analýze a deskripci místa a času odděleně.

3.1 Místa v posmrtném světě

V Islámské knize mrtvých je zmiňováno několik míst a směrů, která určitým způsobem souvisí se smrtí a posmrtným životem. Mezi nejčastěji zmiňovanými jsou světové strany, levá a pravá strana, nahoře, dole a s tím spojené nebe a peklo.

3.1.1 Světové strany

V knize se objevují pouze dvě světové strany, a to sice západ a východ. Naopak strany jako sever a jih se v knize nevyskytují vůbec. Slova západ a východ jsou vždy zmiňována spolu, a to nejméně čtrnáctkrát. Můžeme je najít téměř vždy tam, kde je popisována určitá vzdálenost nebo rozpětí. Zdůrazňují význam a závažnost určitého jevu. Například se opakovaně objevují při líčení toho, jak velké úsilí andělé vynakládají nebo jak silný je pekelný oheň. Předkládám několik ukázek:

„V tradici se píše: „Když člověk podstupuje smrtelný boj a má svázaný jazyk, přistoupí k němu čtyři andělé. [...] Poté k němu přistoupí třetí anděl a osloví ho: „Mír budiž s tebou. Jsem anděl dosazený nad tvým dýcháním. Prohledal jsem východ a západ, nenašel jsem však již dech určený pro tebe.“ Nakonec k němu přistoupí čtvrtý anděl a řekne: Mír budiž s tebou! Jsem anděl pověřený starat se o dobu tvého života a jeho konec. Prohledal jsem na Zemi východ i západ, ale už jsem pro tebe nenašel ani hodinu.“⁴³

„Isráfil má čtyři křídla: jedno na východě, jedno na západě, jedno, kterým si přikrývá nohy, a jedno, jímž si zahaluje z bázně před všemohoucím Bohem hlavu a tvář.“⁴⁴

Zde je příklad s pekelným ohněm: „Jestliže by byl muž na západě potrestán pekelným ohněm, člověk žijící na východě by se vznítil, jak by byl tento oheň prudký a mohutný.“⁴⁵

3.1.2 Levá a pravá strana

Označení pro levou a pravou stranu se vyskytuje nejméně třiatdvacetkrát a opět převážně pospolu. Levá strana je v textu velmi často spojována se zlem, špatnými činy a s nevěřícími.

⁴³ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 74.

⁴⁴ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 96.

⁴⁵ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 144.

Samotné peklo se má vyskytovat nalevo od Božího trůnu. Naopak pravá strana je spojována převážně s dobrem a kladnými činy jako je dobročinnost. Také ráj se má vyskytovat napravo od Božího trůnu. Stejně rozlišení se objevuje i v popisu vah v Den vzkříšení:

„Jedna z misek je po pravici Božího trůnu – to je miska dobrých skutků, druhá je po jeho levici – to je miska zlých skutků.“⁴⁶

Princip pravé a levé strany se vyskytuje i v Koránu, kdy se během Soudného dne rozhoduje o osudu člověka na základě jeho spisu, který obsahuje všechny jeho skutky: „Komu bude kniha jeho dána do pravice, tomu zúčtováno bude počtem snadným a on radostně se navrátí k lidem svým.“ (Korán 84:7-9)

Toto označení stran se objevuje také ve spojení s anděly a vznešenými zapisovateli. Z které strany ta daná bytost přichází ke člověku nebo jeho duchu se zdá být zásadní. Zde je opět pár příkladů:

„Potom k němu přijdou ušlechtilí zapisovatelé. Jeden se přiblíží zprava a řekne: „Mír budiž s tebou! Jsem anděl, jemuž byl svěřen dozor nad tvými díly.“ [...] Pak přijde druhý zleva a prohlásí: „Jsem anděl pověřený dozorem nad tvými zlými skutky.“⁴⁷

„Pak se vzdálí a přijde anděl smrti, zatímco po jeho pravici jsou andělé milosrdenství a po levici andělé trestu.“⁴⁸

3.1.3 Další významná místa

Nebi a peklu je v knize věnováno několik kapitol. Popis těchto míst je z velké části stejný jako je ten v Koránu a dané kapitoly v Islámské knize mrtvých obsahují mnoho citací a odkazů právě na Boží slovo. Stejně jako v Koránu i knize mrtvých najdeme zmínky o vysokém místě nazývaném Illíjún a místě v podsvětí jménem Sidždžín.

Právě směr nahoru zde označuje něco dobrého, osvobozujícího. Je to místo, kde se nachází nebe a Bůh. Naopak směr dolů označuje to špatné a odkazuje na peklo a pekelný oheň. Oblast mezi nebem a zemí je považována za místo, kde spočívají nejen andělé, ale i duše zemřelých až do Soudného dne.

Mezi další zmiňovaná místa patří například stín, který je chápán jako odměna pro všechny věřící v nebi a ochrana před vedrem v Den vzkříšení. Dále tu svoji roli hraje také střed,

⁴⁶ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 136.

⁴⁷ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 74.

⁴⁸ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 75.

kdy je duše často postavena do středu nějakého místa a rozhlíží se. Za střed světa je v islámu považován Jeruzalém a hrob Adama. Zde lze vidět určitou analogii se stvořením Adama, kdy „Bůh stvořil jeho hlavu z prachu Jeruzaléma“⁴⁹ a hlava je chápána jako sídlo inteligence, rozumu a řeči.⁵⁰ Hlavu lze také považovat za důležitou oblast. Do hrobu andělé vstupují ze strany, kde je hlava a otevírají tu okno, kde je vidět, zda duch má své určené místo v pekle nebo ráji. Také země jako místo, kde se nachází hrob a v něm tělo, je v Islámské knize mrtvých zmiňována poměrně často. Stejně jako nebe a peklo má dle knihy sedm vrstev či částí.

3.2 Časové dimenze v posmrtném světě

Čas v Islámské knize mrtvých je popisován jako různě dlouhé úseky, které na sebe přímo i nepřímo navazují. Nejedná se o přesně chronologicky uspořádané vyprávění či popis. Lze si však všimnout, že při popisu jednotlivých událostí jsou využívána označení jako před, po, potom. Pouze v jediné části knihy je naznačeno, že čas v posmrtném životě plyne či je vnímán jinak, než v našem světě: „Prorok se zeptá: „Jak dlouho to potrvá?“ Gabriel odpoví: „Čtyři tisíce let!“ „Kolik měsíců,“ otázka se Muhammad, má každý z těchto roků?“ Gabriel vysloví odpověď: „Čtyři tisíce!“ – „A kolik dní má měsíc?“ – „Čtyři tisíce!“ – „A kolik hodin má den?“ – „Sedmdesát tisíc! Každá hodina trvá tolik jako rok na tomto světě.“⁵¹

Ústředním bodem, kromě smrti samotné, je samozřejmě Den vzkříšení, který slouží jako jakýsi střed na časové ose. Hlavní období bytí po smrti se dělí na dobu před a po Dni vzkříšení. Jak již bylo několikrát v této práci zmíněno, v Den vzkříšení se rozhodne, zda duše vstoupí do nebe nebo pekla. Islámská kniha mrtvých se tomuto období před, během i po také hojně věnuje.

Kromě doby neurčité, která je popsána trefně jako doba *jak dlouho Bůh bude chtít*, se zde také objevuje odkaz na věčnost a blíže nespécifikovanou budoucnost. Mezi nejčastěji zmiňovanými časovými úseky jsou roky, měsíce a dny (ojediněle i hodiny). Mezi nejvíce užívané číslovky s těmito obdobími patří: jeden tisíc, tři, třicet tisíc, čtyři, čtyřicet, čtyři tisíce, pět, sedm, sedmdesát, sedmdesát tisíc.⁵² Dále se zde opakovaně objevuje idea toho, že člověk, jeho duše nebo anděl bude setrvávat v určitém stavu, ať už v pekle, nebi nebo v hrobě, až stovky či tisíce let. Je zde vidět i rozdíl mezi věřícími a nevěřícími, kdy věřící má většinou kratší trest,

⁴⁹ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 40.

⁵⁰ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 40.

⁵¹ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 157.

⁵² Tyto číslovky se neobjevují pouze při popisu časových úseků, ale označují i počet určitých jevů jako je například počet očí, křídel, bran, rouch nebo skupin lidí.

něž nevěřící: „Věřící – říká se – si odbývá trest v hrobě sedm dní, nevěřící ale čtyřicet.“⁵³ Následující příklad se vztahuje na anděly při stvoření smrti: „Když smrt odlétala a andělé na ni pohlédli, v mdlobách padli na zem a zůstali v tomto stavu tisíc let.“⁵⁴

Často můžeme také narazit na něco, co se třikrát po sobě opakuje ve velmi krátké chvíli, například zavolání z nebe při odloučení duše od těla, a dlouhé až tisícileté intervaly a fáze. Například pekelný oheň byl tvořen celkem tři tisíce let ve třech fázích: „Když Bůh stvořil pekelný oheň, nechal jej hořet tisíc let, až byl rudý, potom opět tisíc let, až byl bílý, a konečně ještě jednou tisíc let, až byl černý jako tmavá noc.“⁵⁵

Po smrti má pátek či páteční noc stejně velký význam jako během života, kdy je pátek dle tradice považován za den společné modlitby: „A prorok říká: „Kdo zemře v pátek nebo v noci na pátek, toho Bůh zbaví trestu v hrobě.“⁵⁶

Jako zajímavý prvek lze považovat časté spojení výrazu pro časový úsek s velikostí či vzdáleností daného místa nebo jevu. Například: „Žádný z andělů není trůnu blíže než Isráfil. Mezi ním a trůnem je však sedm přehrad, a cesta od jedné přehrady ke druhé trvá pět set let.“⁵⁷ a taky: „[...] tvorové utvoří v síni vzkříšení sto dvacet řad. Každá řada bude dlouhá jako cesta trvající čtyřicet tisíc roků a široká jako cesta, kterou lze urazit za dvacet tisíc let.“⁵⁸ Jak je vidět z příkladů, tento způsob popisu je užíván hlavně v nebi a pekle po Dni vzkříšení.

⁵³ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 79.

⁵⁴ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 45.

⁵⁵ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 142.

⁵⁶ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 79.

⁵⁷ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 96.

⁵⁸ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě.* Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 118.

4. Interpretace a význam časoprostorových konceptů

V této kapitole se budu věnovat okamžiku smrti a bezprostředně následujícímu časoprostoru. Také se pokusím nastínit a zanalyzovat jaký význam mají časoprostorové koncepty vyskytující se v Islámské knize mrtvých, jak a proč jsou tyto termíny užívány. Budu se zde opírat hlavně o dílo *Metafory*, kterými žijeme od George Lakoffa a Marka Johnsona.

4.1 Okamžik smrti a následující časoprostor podle Islámské knihy mrtvých

Okamžik smrti je nepopíratelně významnou a nevyhnutelnou událostí. A to jak pro věřící, tak i pro nevěřící. Avšak pro lidi věřící v posmrtný život je nejen tento moment, ale hlavně představa toho, co následuje mnohdy nejzásadnějším prvkem jejich víry, který mají neustále na mysli a ovlivňuje jejich život na tomto světě. V Koránu je okamžik smrti popsán například takto: „Den, kdy nikomu ani majetek, ani synové neprospějí – kromě těch, kdož se srdcem upřímným k Bohu přijdou.“ (Korán 26:88-89) Také existuje tradice, která říká, že „celý pozemský život je smrtelným jedem, poslušnost Bohu je jeho protijedem.“⁵⁹

V Islámské knize mrtvých je okamžik smrti a následující dění ústředním bodem celého díla. Najdeme zde však i celou jednu kapitolu zaměřující se na stvoření smrti Bohem. Smrt je v knize popisována jako mocný tvor, ale ne mocnější než sám Bůh.⁶⁰ Se smrtí se pojí anděl smrti jménem Azráíl, který má v okamžiku smrti významnou roli. V knize je opakovaně zdůrazněno, že anděl smrti je pouze vykonavatelem a odejmutí ducha vykonává na rozkaz Boha. Ani on sám do poslední chvíle neví, kdy smrt toho daného člověka nastane. Podle tradice, popsané v Islámské knize mrtvých, se anděl smrti dozví, že duch daného člověka již skončil svůj život na zemi, až ze stromu z horního trůnu spadne list s jménem toho člověka. Také se zde se objevuje doba čtyřiceti dnů. Dle tradice totiž Azráíl vezme duši člověka, který je v nebi již považován za mrtvého, ale na zemi po tuto dobu ještě žije. Azráíl také dopředu ví, zda je tento člověk určen k blaženosti nebo ztracení. Anděl smrti je chápán jako ten, který „spojuje milujícího s milovaným.“⁶¹ Člověk má určenou nejen dobu, kdy zemře, ale také místo. Člověk má v sobě prach země, na níž má zemřít: „A tak člověk chodí po zemi, až konečně dorazí na místo, odkud je jeho prach, a zemře.“⁶²

⁵⁹ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 55.

⁶⁰ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 45.

⁶¹ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 68.

⁶² *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 50.

V momentě smrti nebo tzv. smrtelném zápase se jednotlivé části lidského těla spolu loučí. Poté se duše rozloučí s tělem. Po odloučení se však stále zdržuje v blízkosti svého těla. Tělo je po odloučení zraněné a pálí, proto je potřeba být během omývání a přípravy k uložení do hrobu šetrný. Právě moment smrtelného zápasu je významný, jelikož je to chvíle, kdy Satan pokouší věřícího, aby se své víry zřekl. Umírajícího trápí žízeň, Satan tedy provokuje věřícího džbánem vody. Člověk, který je pevný ve své víře dokáže Satanovi odporovat. Během smrtelného zápasu k němu přistoupí také čtyři andělé, kteří měli na starosti jeho obživu, nápoje, dech a dobu života. Ti mu sdělí, že prohledali východ i západ, ale již tu pro něj nic není. Jako další přistoupí ušlechtilí zapisovatelé, kteří s ním byli celý jeho život. Na pravé straně bude anděl pověřený dozorem nad dobrými skutky a na levé anděl pověřený dozorem nad těmi zlými. Poté andělé vytahují duši z těla, když se dostane „až po patro v ústech, chopí se jí anděl smrti.“⁶³ Andělé stoupají s duší k Bohu, kde je zapsána její kniha skutků a následně je duše vrácena na zem k tělu. Nevěřící je vynesena pouze k zavřené bráně nejspodnějšího nebe a opět navrácen do hrobu. Zda je duše během zkoušení v hrobě v těle nebo pouze v jeho blízkosti se názory liší.

Ještě před zkouškou vstoupí do hrobu anděl Rúmán, který přikáže člověku, aby sepsal své dobré i zlé skutky a poručí mu, aby si tento *stůček* zavěsil na krk. Dále sestoupí do hrobu andělé Munkar a Naskír, kteří se ptají na tři otázky ohledně víry. Následně otevrou v jeho hrobě okno či otvor, aby se mohl dívat na to, co ho čeká. Podle toho, jak odpoví uvidí své místo v pekle nebo ráji. Zároveň mrtvého může navštívit muž, který ztělesňuje jeho dobré nebo špatné skutky. Hrob člověka určeného k blaženosti je prostorný a plný vůně. Hrob nevěřícího nebo určeného k zatracení se zúží a zachvátí ho požár. Věřícího, který se něčím provinil stihne trest v hrobě, kdy mu budou lámány kosti. Objevuje se také tvrzení, že duch tráví měsíc v blízkosti svého bydliště, poté rok v blízkosti svého hrobu a poté se vznese k ostatním duchům do barzaku, kde čekají na Den vzkříšení.

Mezi nejvíce vyskytující se prostorové koncepty spojené s okamžikem smrti se jeví být směr nahoru a dolů. Směr nahoru je vnímán jako přiblížení se Bohu, naopak směr dolů znamená hrob. Hrob je vnímán jako místo v nitru země, kde člověk čeká, než se opět dostane nahoru. Je popisován jako dům tmy, prachu, červů a osamělosti.

⁶³ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 75.

Čas zde není přesně vymezen. Vše závisí na Bohu a na tom, kdy nastane Den vzkříšení. Doba po smrti a odloučení duše od těla je vnímána jako sled událostí, které se uskutečňují v relativně krátkém časovém úseku.

4.2 Význam času a prostoru

Čas na onom světě po Dni vzkříšení je popisován jako pomaleji plynoucí: „Každá hodina trvá tolik jako rok na tomto světě.“⁶⁴ To vede člověka k zamyšlení a uvědomění si, že život na zemi je pouhým zlomkem celého bytí. Zároveň to klade důraz na to, aby v tomto životě dbal na řádné dodržování Božího slova, jelikož tento relativně krátký úsek, v porovnání s životem po smrti, má zásadní vliv na to, jaký bude jeho život na onom světě.

Užívané termíny jako před, po, potom naznačují, že se události odehrávají chronologicky a čas plyne lineárně jako tomu je v našem světě. Čas je i zde měřitelný, počítá se však spíše na tisíce let než na hodiny či menší časové jednotky.

Prostor je stále vnímán stejným způsobem jako na zemi. Před i po smrti zůstává levá strana levou stranou, pravá pravou a východ východem, západ západem. Orientace v prostoru je jasně označována, stejnými termíny jako v našem světě. Toto pomáhá člověku lépe pochopit dané jevy. Díky těmto termínům si může snadněji představit, jak bude onen svět vypadat. Velikosti a vzdálenosti jsou popisovány jako časové rozpětí tisíců let – viz výše. Toto zdůrazňuje, jak odlišná je rozloha nebe a pekla oproti zemi. Zároveň opět připomíná, jak malý je člověk oproti Bohu a co vše dokáže Bůh vytvořit.

Metaforický význam zmíněných směrů, jako je například levá a pravá strana, je na onom světě stejný jako v tom našem. Levá strana je v našem světě často vnímána jako ta špatná a pravá jako ta správná. V Islámu je například zakázáno dotýkat se svatého písma levou rukou, která je považována za nečistou. Jak již bylo řečeno výše, toto rozdělení přetrvává i v posmrtném životě, kdy je například peklo na levé straně od trůnu a nebe na straně pravé. Pravá strana představuje to, co je vysoko, horní svět, nebe; zatímco levá strana je spojena s podsvětím a zemí.⁶⁵ Stejný princip platí ve velkém množství ostatních kultur a náboženství. Rozlišení mezi pravou a levou je jedním z nezbytných prvků naší intelektuální výbavy. Zdá se tedy nemožné vysvětlit význam a vznik tohoto rozlišení, aniž bychom alespoň implicitně

⁶⁴ *Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002, s. 157.

⁶⁵ HERTZ, Robert. The pre-eminence of the right hand: A study in religious polarity. In HAU: Journal of Ethnographic Theory [online]. University of Chicago Press, 2013, vol. 3, no. 2, s. 335-357 (s. 344). [cit. 2024-05-28]. ISSN 2049-1115. Dostupné z: <https://www.haujournal.org/index.php/hau/issue/view/hau3.2>

nezaujali stanovisko k jedné nebo druhé tradiční doktríně o původu poznání.⁶⁶ Svůj metaforický význam si ponechává také směr nahoru a dolů. I v nebi, které má několik stupňů, platí, že čím výše, tím lépe.

Jak říká Lakoff a Johnson, metafory nejsou pouze prostředkem uměleckého jazyka k obraznému pojmenování, ale objevují se v našem každodenním životě nejen v jazyce, ale i v myšlení a činnosti.⁶⁷ Pojmy, které v životě užíváme jsou strukturovány a definovány metaforicky.⁶⁸ Zde se zaměřím na orientační metafory, které organizují celý systém pojmů vůči sobě navzájem.⁶⁹ Jak název napovídá, jedná se o metafory spojené s orientací v prostoru, které „dávají pojmu prostorovou orientaci.“⁷⁰ Budu se věnovat převážně orientaci nahoru – dolů, která se v Islámské knize mrtvých hojně vyskytuje a je jí kladen patřičný význam.

Lakoff a Johnson poznamenávají, že tyto metaforické orientace nejsou náhodné, ale mají svůj původ v naší kulturní a fyzické zkušenosti.⁷¹ Jedině díky své zkušenostní bázi může metafora sloužit jako nástroj porozumění pojmu.⁷² Mezi všeobecné asociace se směrem nahoru patří více, dobrý, šťastný, morálnost, racionálnost a se směrem dolů naopak méně, špatný, smutný, amorálnost, emocionálnost. Tento princip můžeme vidět i v Islámské knize mrtvých, například ve spojení: nahoře – dobré – nebe – Bůh a dole – špatné – země/hrob – peklo. Tyto jevy mají dle Lakoffa a Johnsona svou fyzickou bázi, kdy například člověk, který je zdrav stojí vzpřímeně, ale člověk nemocný či mrtvý leží. Dalším příkladem může být společenská či kulturní báze, kdy morální a racionální chování je v souladu se stanovenými standardy společnosti, kde se projevuje vztah společnost/člověk.⁷³ Všechny tyto báze mají „jistou souvislost s kulturní koherencí.“⁷⁴ To znamená, že v každé kultuře se může jejich užití lišit.

⁶⁶ HERTZ, Robert. The pre-eminence of the right hand: A study in religious polarity. In HAU: Journal of Ethnographic Theory [online]. University of Chicago Press, 2013, vol. 3, no. 2, s. 335-357 (s. 353).

[cit. 2024-05-28]. ISSN 2049-1115. Dostupné z: <https://www.haujournal.org/index.php/hau/issue/view/hau3.2>

⁶⁷ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 15.

⁶⁸ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 18.

⁶⁹ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 26.

⁷⁰ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 26.

⁷¹ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 26.

⁷² LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 31.

⁷³ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 28-30.

⁷⁴ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 32.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zanalyzovat časoprostor v Islámské knize mrtvých. Také představit jakým způsobem jsou jednotlivé koncepty časoprostoru vnímány. Dále popsat, jak se liší čas a prostor v různých fázích posmrtného a pozemského života a zda jednotlivé koncepty přetrvávají před i po smrti.

Nejprve bylo nutné představit hlavní prameny islámské eschatologie, mezi které patří Korán, hadíthy a Islámská kniha mrtvých. Následně jsem se snažila stručně vystihnout význam a podobu islámského posmrtného života. Existuje mnoho různých popisů ráje a pekla, proto jsem se opírala převážně o verše z Koránu a hadíthy.

Dále jsem představila samotnou Islámskou knihu mrtvých. Islámská kniha mrtvých jako taková je stále poměrně neprobádána. Existuje malé množství dostupných pramenů, které by se knize věnovaly dopodrobna, proto jsem vycházela hlavně z textu Helmuta Wernera. Další výzkum by jistě pomohl se zase posunout o krok blíže k hlubšímu pochopení islámské eschatologie.

Při popisu časoprostorových konceptů jsem se soustředila pouze na ty koncepty času a prostoru, které se v textu vyskytovaly opakovaně a bylo jasné, že mají větší význam než jiné. Za jeden z výsledků této práce se dá pokládat zjištění či potvrzení myšlenky, že jedním z hlavních znaků nejen posmrtného života v islámu je všeprostupující a všudypřítomný dualismus: tělo – duše, nebe – peklo, nahoře – dole, vpravo – vlevo.

Vystihnout okamžik smrti bylo poměrně náročné, jelikož jen v samotné Islámské knize mrtvých je tento moment popsán na několika místech, kdy se některé z prvků mírně liší. Opět jsem se tedy soustředila hlavně na prvky, které se opakovaly nebo jim byl dáván větší význam. Ke správnému zachycení všech těchto jevů bylo zapotřebí opakované pozorné čtení Islámské knihy mrtvých.

Samotná analýza jednotlivých konceptů nemůže být považována za definitivní a jedinou možnou. Jak v textu uvádím, jedná se o užití metafor, které jsou ovlivněné kulturním vývojem. Vztahují se a fungují v mnoha kulturách a náboženstvích, ale jistě ne ve všech. Za hlavní výsledek se dá považovat tvrzení, že koncepty časoprostoru a orientace, které známe z našeho světa přetrvávají v islámu i na onom světě.

Přínos mé práce vidím v tom, že může sloužit jako podnět k dalšímu zkoumání této nepopíratelně zajímavé problematiky jakou je časoprostor. Faktem je, že každá bytost se

vyskytuje v určitém čase a prostoru. Zkoumání a porovnávání jednotlivých konceptů časoprostoru, jak jsou vnímány a jakými termíny popisovány v různých kulturách a náboženstvích může zcela jistě přispět k lepšímu pochopení nejen světa, ve kterém žijeme, ale také, do kterého se případně po smrti dostaneme.

Seznam použité literatury

- ABD al-'ÁTÍ, Hammudah. *Zaostřeno na islám*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2010. ISBN: 978-80-9043-736-4.
- ALLES, Gregory D. (ed.). *Religious studies: a global view*. Abingdon: Routledge, 2008. ISBN 978-02-0393-931-4.
- al-JAWZIYYA, Ibn al-Qayyim. *The Soul's Journey After Death*. London: Dar Al Taqwa, 1987. ISBN 978-18-7058-205-6.
- al-JIBALY, Muhammad. *Life in al-Barzakh*. London: al-Kitaab & as-Sunnah Publishing, 1998. ISBN 978-18-9122-904-6.
- AN-NAWAWÍ, Jahjá. *Zahrady spravedlivých*. Praha: A.M.S. trading, 2008, ISBN: 978-80-9024-191-6.
- CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. Čechtice: Nakladatelství BVD, 2006. ISBN 978-80-9037-540-5.
- DENNY, Frederick. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 2003. ISBN 978-80-7260-088-7.
- GENNEP VAN, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: PORTÁL, 2018. ISBN 978-8026213741.
- GILLMAN, Neil. *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN: 80-7021-871-6.
- HERTZ, Robert. The pre-eminence of the right hand: A study in religious polarity. In *HAU: Journal of Ethnographic Theory* [online]. University of Chicago Press, 2013, vol. 3, no. 2, s. 335–57. [cit. 2024-05-28]. ISSN 2049-1115. Dostupné z: <https://www.haujournal.org/index.php/hau/issue/view/hau3.2>
- HINNELLS, John R. (ed.). *The Routledge Companion to the Study of Religion*. Abingdon: Routledge, 2010. ISBN 978-02-0386-876-8.
- Islámská kniha mrtvých: Představy islámu o onom světě*. Přel. Václav Vodička. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-948-3
- KING, Richard (ed.). *Religion, Theory, Critique: Classic and Contemporary Approaches and Methodologies*. New York City: Columbia University Press, 2017. ISBN 978-02-3151-824-6.
- KORÁN*. Přel. Ivan Hrbek. Praha: Odeon, 1991. ISBN 978-80-2070-444-1.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 978-80-7021-613-1.

- LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-071-6.
- MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1995. ISBN: 80-856-1783-8.
- MENDEL, Miloš. *Muslimové a jejich svět: O víře, zvyklostech a smýšlení vyznavačů islámu*. Praha: Dingir, 2016. ISBN: 978-80-8677-942-3.
- ONDRAČKA, Lubomír; KROPÁČEK, Luboš; HALÍK, Tomáš; LYČKA, Milan; ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-8812-622-5.
- OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7277-404-3
- OSTŘANSKÝ, Bronislav. (ed.). *Smrt, hroby a záhrobí v islámu: poslední věci člověka pohledem muslimských pramenů*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-2002-305-6.
- SEGAL, Robert A. *Stručný úvod do teorie mýtu*. Praha: ExOriente, 2017. ISBN 978-80-9052-113-1.
- STAUSBERG, Michael; ENGLER, Steven (ed.). *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Abingdon: Routledge, 2011. ISBN 978-04-1555-920-1.
- TAYLOR, Mark C. *Critical Terms for Religious Studies*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998. ISBN 02-267-9157-2.